

УДК: 619 : 616. 98

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ІНСТИТУТУ НАУКОВОЇ І ПРАКТИЧНОЇ ВЕТЕРИНАРІЇ НАРКОМЗЕМУ УРСР У ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Королев А.Г., канд. вет. наук

(Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН)

Показана эпизоотологическая ситуация в Украине на рубеже 19 и 20 столетий и причины создания и деятельности Государственного института научной и практической ветеринарии Наркомзема УССР в первые довоенные годы.

The epizootology situation in Ukraine on a boundary of 19 and 20 centuries and the reasons of creation and activity of the State institute of scientific and practical veterinary science of Narkomzema Ukr.SSR in the first pre-war years is shown.

Епізоотична ситуація на території старої Росії і теперішньої України у кінці XIX і на початку XX століть була надзвичайно важкою. У багатьох губерніях виникли спустошливі спалахи чуми, пошесного запалення легень великої рогатої худоби, часто реєструвався ящур. Серед кінського поголів'я були широко розповсюджені інфекційна анемія, сап, інфекційний енцефаломієліт коней, серед свиней – бешиха, холера (пневмоентерит), септицемія (чума); у овець – віспа, шкірна гниль, у птиць – холера. Справжнім лихом тваринництва була сибірка. В царській Росії від неї щорічно гинуло біля 50 тисяч тварин, і захворювало до 20 тисяч людей. Наприклад, у 1912 році було виявлено 9826 неблагополучних пунктів у 88 губерніях із загальною кількістю хворих тварин 43306 голів. Одночасно захворіли сибіркою 15 тисяч людей, з яких 380 – з летальним результатом. Напруженою була епізоотична ситуація по сибірці і в інших країнах. В цих умовах ветеринарна медицина, здавалась, була безсилою. А між тим знаменитий Луї Пастер уже в

1881 році на фермі Паї-ла-Фор у Франції провів успішні випробування першої виготовленої ним протисибіркової вакцини. Це наполегливо спонукало вчених України до створення власних імунізуючих препаратів.

Після громадянської війни Україна успадкувала такий епізоотичний стан, який не знала і земська ветеринарія у самі несприятливі роки передвоєнних десятиліть. Спостерігалось значне поширення сапу, сибірки, сказу, швидкий ріст чуми свиней, у колосальних розмірах розповсюдилась короста коней і овець. Чума великої рогатої худоби, за виключенням Чернігівської губернії, реєструвалась по всій Україні. У країні не було ні одного пункту, де б не було уражених коростою тварин, число хворих сапом коней у 1921 році було більше 22000. Заразні хвороби ставали суттєвим гальмом у розвитку тваринництва. Необхідні були термінові заходи боротьби з такими дуже небезпечними епізоотіями, як чума великої рогатої худоби, сап, періпневмонія, сибірка, короста та інші.

Гостро відчувалась недостатність здійснюваних наукових досліджень у

галузі ветеринарії того часу, а також відставання цих досліджень від запитів практики. Ветеринарна спільнота все більш наполегливо висувала вимоги щодо реорганізації системи ветеринарного обслуговування тваринництва і про переведення її на наукові засади.

У цей складний час початку 1922 року на посаду начальника ветеринарного управління Наркомзему України на заміну Л.Й.Бонч-Бруевичу був призначений Карл Густавович Мартін. Приступив він до своїх обов'язків 4 лютого 1922 року. В Україні його очікувала важка і велика робота – перебування всієї ветеринарної служби.

Зважаючи важкий епізоотичний стан тваринництва, К.Г.Мартін зосередив зусилля, передусім, на боротьбі з чумою великої рогатої худоби, яка була справжнім лихом для країни. Він розширив функції і укріпив кадрами створений раніше Л.Й.Бонч-Бруевичем Центральний протичумний комітет.

Однак предметом особливої уваги К.Г.Мартіна було створення в Україні центрального крупного і сучасного науково-дослідного інституту з ветеринарії [1, с. 6].

При створенні науково-дослідного центру в Україні К.Г.Мартін повинен був вирішити ряд завдань, серед яких особливо важливими були фінансування і вибір місця організації інституту. Що стосується вибору місця створення майбутнього інституту, то увагу могла привертати, передусім, центральна бактеріологічна станція при Харківському ветеринарному інституті. Тут доречно відмітити, що Харкову історично випала честь стати місцем започаткування ветеринарної медицини в Україні. Ще у 1805 році при Харківському університеті була відкрита кафедра скотолікування. Очолював цю кафедру спеціально запрошений з Гессена (Німеччина) професор Федір Васильович Пільгер.

В наступному на базі кафедри скотолікування медичного факультету Харківського університету була створена ветеринарна школа у 1839 році, яка в 1851 році була виділена в окреме ветеринарне училище, перетворене у 1873 році у ветеринарний інститут, і в ньому в 1889 році була створена перша в Росії і в Україні бактеріологічна станція, метою якої було виготовлення у виробничих об'ємах біологічних препаратів (вакцин і діагностикумів). Створена станція стала прообразом закладу нового типу, який мав за мету не тільки вирішення наукових задач, а також виготовлення препаратів для запобігання хвороб тварин. Досвід створення такої станції був високо оцінений сучасниками. На цій станції активно працювали багато відомих вчених: А.О.Раєвський, М.О.Мальцев, О.В.Дедюлін, Є.Ф.Лисицький, Д.Ф.Конев, І.І.Гордзялківський, І.М.Садовський, П.М.Андреев, М.Д.Агаллі, М.І.Самоделькін та інші. В бактеріологічній станції при Харківському ветеринарному інституті, яка являється наступницею бактеріологічної лабораторії Л.С.Ценковського при Харківському університеті, проводились інтенсивні дослідження не тільки по протисибірковій вакцині і виготовленню вакцин проти бешихи свиней (Д.Ф.Конєва). Тут також займалися вивченням сапу, віспи овець, мокрецю, сказу, змішаних інфекцій [3, с.10].

При виборі місця створення майбутнього інституту конкурували дві пропозиції: місто Київ або місто Харків.

В якості переваг створення інституту у Києві висувались центральне розташування міста на території України, зручність території, що відводилася для цієї мети у Голосіївському парку, і виділення вже готового приміщення. Перевага Харкова була у тому, що тут вже діяв визнаний науковий заклад у виді центральної бактеріологічної станції, співробітники якої працювали спільно з висококваліфі-

кованими кадрами вельми авторитетного Харківського ветеринарного інституту, тобто вже мали серйозний досвід і заділи в області виробництва біологічних препаратів. Дуже важливе значення мали високий рівень розвитку ветеринарної науки в цілому у Харкові і висока освіченість працюючих тут ветеринарних лікарів. Мало, очевидно, значення і те, що місто Харків у ті роки був столицею України. Все це було враховано, і Харкову була віддана перевага.

Ще в 1920 році було прийнято рішення про передачу Харківської бактеріологічної станції із Наркомату освіти в систему Наркомзему України, що визначало юридичне виділення станції в незалежний від Харківського ветеринарного інституту заклад і стало початком створення інституту. 20 травня 1921 року Колегія Центрального ветеринарного управління Наркомзему РРФСР прийняла рішення реорганізувати існуючу при Харківському ветеринарному інституті бактеріологічну станцію в дослідний інститут.

У лютому 1923 року відбувся II Всеукраїнський ветеринарно-делегатський з'їзд, який поряд з іншими питаннями розглянув і прийняв постанову про організацію Державного Інституту наукової і практичної ветеринарії і визначив його задачі, вказав, що він повинен бути вищим науковим закладом, який буде об'єднувати діяльність губернських лабораторій і станцій і, разом з тим, мати свої науково-дослідні задачі по вивченню захворювань, вишукуванню і виготовленню спеціальних ветеринарних біологічних препаратів для всієї України [4, с.3].

Комісія Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету 28 квітня 1923 року затвердила у системі Наркомзему УРСР Державний Інститут наукової і практичної ветеринарії.

Таким чином, відбулося остаточне оформлення офіційного статусу інституту.

Інститут створювався на добре підготовленій науковій базі центральної бактеріологічної станції, однак її виробничі і структурні можливості були для того часу вже недостатніми. Штат Державного Інституту наукової і практичної ветеринарії налічував 18 чоловік, а саме: директор — 1, завідувачі відділами — 3, асистенти — 3, лаборанти-техніки — 3, рахівник — 1, завгосп — 1, санітари — 6.

Так виникла необхідність будівництва в Україні спеціалізованого науково-дослідного інституту по ветеринарній медицині. Цю необхідність глибоко розумів К.Г.Мартін і він зробив все для того, щоб втілити свої плани у життя. В величезній справі створення первістка наукової ветеринарії К.Г.Мартін спирався на досвід, знання і ініціативу перших трьох керівників інституту: О.В.Дедюліна, Г.О.Кудрявцева і М.Д.Агаллі.

Першим директором інституту був видатний вчений в області ветеринарної бактеріології і м'ясознавства, епізоотолог — професор Олександр Васильович Дедюлін. Інститут в ту пору мав всього два відділи (відділ по вивченню сапу з лабораторією по виготовленню малеїну і сибірковий відділ, що видав матриксами вакцин проти сибірки і бешихи свиней), а також лабораторію по виготовленню туберкуліну.

В плані Наркомзему на 1924 рік завдання, які були поставлені перед інститутом, були достатньо великими. Зокрема, інститут повинен був приготувати до 100 тисяч доз малеїну, 50 тисяч доз туберкуліну і до 300 тисяч доз овїни. Крім того, він повинен був виготовляти матрикси сибіркових вакцин у кількостях, достатніх для забезпечення роботи всіх губернських бактеріальних інститутів. Одночасно інституту пропонувалось продовжувати і розширяти наукові дослідження сапу коней з метою удосконалення методів його діагностики. Планувалась розробка ефективних методів дезінфекції шкі-

ряної сировини і шерсті. Вже в той час була поставлена задача по розробці методів імунізації великої рогатої худоби проти ящуру.

Таким чином, створений Державний Інститут наукової і практичної ветеринарії з перших днів свого існування почав вирішувати дуже важливі проблеми, які мали велике значення не тільки для України, але і для країни в цілому.

В період з 1924 по 1925 рік інститутом керував виконуючий обов'язки директора, майбутній професор Г.О.Кудрявцев, який вніс великий вклад у розвиток наукової тематики вивчення сапу і сибірки.

З 1925 по 1930 рік Державний Інститут наукової і практичної ветеринарії очолював професор М.Д.Агаллі.

Ставши директором інституту, М.Д.Агаллі направив свою енергію на пошуки кардинальних рішень по розширенню лабораторної, експериментальної бази і покращення умов роботи і побуту співробітників. В цей час різко виросло поголів'я худоби у населення, покращилось фінансове забезпечення протиепізоотичних заходів, що обумовило необхідність підвищення об'ємів проведених наукових досліджень. Однак, реальні можливості інституту оставались обмеженими. Найбільш гостро відчувалась відсутність власних лабораторних приміщень. Взяті в оренду лабораторні площі Харківського ветеринарного інституту, а також орендований дім у місті Харкові по вулиці К.Маркса №3/5-а не задовольняли навіть мінімальних потреб інституту. В сформованій ситуації гостро встало питання про будівництво нового комплексу будівель, які б забезпечили розгортання наукових досліджень у відповідності із зрослими вимогами часу [2, с.5].

За клопотанням Наркомзему України Харківський окружний виконком у 1926 році виділив земельну ділянку у місті Харкові по Пушкінській вулиці,

площею в 4000 квадратних сажнів для будівництва інституту. Головний корпус інституту, допоміжні будівлі і жилий дім для співробітників проектували архітектори О.Молокін та Іконников.

В 1928 році будівництво комплексу будівель інституту і оснащення його новітнім по тому часу вітчизняним і зарубіжним устаткуванням (транспортний ліфт, центральне кондиціонування повітря, багатокамерний холодильник великої ємкості, рентгенівська установка та інше) були повністю закінчені. Слідє відмітити, що до цього часу колектив інституту значно розширив свою діяльність. В його структуру увійшли нові відділи: мікробіології, патоморфології, санітарно-гігієнічний, вивчення туберкульозу, хвороб свиней, гельмінтозів і лабораторія Асколі.

У 1934 році, у зв'язку з передачею функцій виробництва вакцин і сироваток для ветеринарної практики в регіональні ветеринарно-бактеріологічні інститути і біофабрики, Інститут наукової і практичної ветеринарії був перейменований в Український інститут експериментальної ветеринарії (УІЕВ).

До кінця періоду роботи К.Г.Мартіна (1933 рік) завершилось формування структури інституту. У складі інституту були організовані відділи: вивчення хвороб коней, великої рогатої худоби, свиней, дрібних тварин і птиць, мікробіології, протозоології, гельмінтології, санітарії і гігієни, фармакології і хіміотерапії, патофізіології, патоморфології, діагностики, виробництва біопрепаратів, а також дві лабораторії: вивчення хвороб бджіл і токсикологічна. Формується кваліфікований науковий склад лабораторій. У сферу наукових інтересів і завдань включені крупні проблемні питання вивчення фундаментальних і прикладних аспектів профілактики і боротьби з основними інфекційними хворобами коней, рогатої худоби, свиней, птиць і бджіл.

Темпи нарощування ефективності досліджень послідовно посилювалися і в період між 1934 та 1941 роками, коли інститутом керували І.М.Фірсов, а потім І.А.Артюх [5, с.8-9].

Цей період був разом з тим для інституту роками тяжких випробувань.

Ряд співробітників зазнали репресій, оскільки, відповідно формулюванню органів Державного політичного управління, інститут являвся центром контрреволюційної змови ветеринарів і бактеріологів. По сфальсифікованій справі були арештовані: Агаллі М.Д., Кудрявцев Г.О., Вишневський П.П.,

Обуховський Б.І., Василець Я.Ю., Козелкін П.М., Фірсов І.М., Гурвич Б.М., Кльосов М.Д., Серета М.Й., Тамарін І.Б., Батюк І.Т., Романов Д.С., Ковальов А.О., Майборода О.А., Холопов О.С. Не обійшлося і без жертв. І.М.Фірсов, Б.М.Гурвич, Д.С.Романов були розстріляні. А І.Б.Тамарін і О.С.Холопов померли у в'язниці [6, с.236].

Не дивлячись на складності і втрати, інститут продовжував активно працювати, і до початку Великої Вітчизняної війни його розробки одержали високе визнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабкин В.Ф., Красников Г.А. К 75-летию организации института экспериментальной и клинической ветеринарной медицины // Ветеринарна медицина, 1998. - № 75. - С. 5-17.
2. Гладенко І.М. 50 років наукової діяльності Українського науково-дослідного інституту експериментальної ветеринарії // Ветеринарія, 1973, № 35. - С. 3 - 16.
3. На передовом рубеже ветеринарной науки / Х., 2002. - 107 с.
4. Протоколы заседаний и постановления II-го Всеукраинского ветеринарно-административного совещания. - ЦДАВО України. - Ф.27. - Оп.4. - Од.зб.67.
5. Служение ветеринарной науке / Х., 2001. - 361 с.
6. Стегний Б.Т., Красников Г.А., Королёв А.Г. К истории института экспериментальной и клинической ветеринарной медицины УААН // Ветеринарна медицина, 2004. - № 83. - С.227-236.

УДК 631.117.4:061(477)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ. ДЛЯ ПОТРЕБ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Корзун О.В.

(Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН)

В статье проанализированы особенности формирования сети сельскохозяйственных опытных учреждений Подольской губернии конца XIX - начала XX столетия, деятельность, значение и основные результаты их работы.

In the article activity, importance and main results of Podilska region is analyzed for particular of forming and development agricultural research work of the end of XIX - at the beginning of XX century.